МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет фізико-математичної та природничої освіти
Кафедра географії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ УЧНІВ

Виконала: студентка IV курсу з-42 групи
освітньої програми: Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини)
спеціальності: 014.07 Середня освіта (Географія)
Кулик Оксана Володимирівна
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Герасименко Оксана Володимирівна

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ……..... 5
1.1. Сучасні тенденції розвитку шкільної географічної освіти……... 5
1.2. Краєзнавча робота як складова географічної освіти учнів ……. 9
1.3. Нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої діяльності у ЗЗСО…… 16
1.4. Роль компетентнісного підходу у формуванні географічних знань учнів ……. 19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ……. 21
2.1. Форми та методи краєзнавчої роботи на уроках географії…..... 21
2.2. Краєзнавча робота як складова географічної освіти учнів закладів загальної середньої освіти…… 27
2.3. Використання сучасних інформаційних технологій та ГІС у краєзнавчій діяльності……. 35
2.4. Організація дистанційної та змішаної краєзнавчої роботи учнів. 37
2.5. Проєктна діяльність та польові дослідження як засіб розвитку географічної компетентності …… 40
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ…… 43
3.1. 3.1. Аналіз стану організації краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти…….. 43
3.2. Методика проведення краєзнавчих досліджень учнями……... 46
3.3. Використання матеріалів кваліфікаційної роботи в шкільному курсі географія…….. 49
ВИСНОВКИ…… 57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…… 59
ДОДАТКИ…….. 64

Вступ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується реформуванням змісту навчання, впровадженням компетентнісного підходу та активним використанням інноваційних освітніх технологій. Особливого значення в умовах Нової української школи набуває шкільна географічна освіта, яка спрямована не лише на формування системи географічних знань, а й на розвиток практичних умінь, дослідницьких навичок та просторового мислення учнів. Одним із важливих напрямів удосконалення географічної освіти є краєзнавча робота, що забезпечує тісний зв'язок між теоретичними знаннями та реальними природними й соціально-економічними особливостями рідного краю.

Краєзнавча діяльність сприяє формуванню в учнів патріотизму, екологічної свідомості, національної ідентичності та пізнавального інтересу до вивчення географії. У процесі краєзнавчої роботи учні отримують можливість досліджувати природні комплекси, демографічні процеси, господарську діяльність населення та культурно-історичні об'єкти свого регіону. Водночас сучасні умови розвитку освіти вимагають використання цифрових технологій, геоінформаційних систем, онлайн-платформ та інтерактивних методів навчання.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методики організації краєзнавчої роботи в умовах модернізації шкільної географічної освіти, впровадження компетентнісного підходу та розвитку цифрового освітнього середовища.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – процес шкільної географічної освіти у закладах загальної середньої освіти.

Предмет *кваліфікаційної роботи* – особливості організації краєзнавчої роботи учнів у сучасних умовах розвитку географічної освіти.

Мета *кваліфікаційної роботи* – теоретично обґрунтувати та дослідити особливості відображення сучасних умов розвитку шкільної географічної освіти у процесі краєзнавчої роботи учнів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати сучасні тенденції розвитку шкільної географічної освіти;
- охарактеризувати сутність краєзнавчої роботи у системі географічного навчання;
- визначити сучасні форми та методи організації краєзнавчої діяльності;
- дослідити можливості використання ГІС-технологій та цифрових платформ;
- вказати професійно-педагогічну спрямованість результатів дослідження.

Для розв’язання поставлених завдань були використані такі *методи дослідження:* спостереження, порівняння, узагальнення, формалізація, абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, моделювання, історичний і логічний методи, метод обробки літературних джерел, структурно-логічне узагальнення, систематизація, картографічний, статистичний методи.

Теоретичне та практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі роботи вчителів географії, а також у підготовці майбутніх учителів географії педагогічних вузів. Також в процесі практичної діяльності керівників гурткової роботи позашкільних закладів.

Апробація роботи. Чернега О., Рожі Т.А. Позакласна робота з географії в сучасних умовах розвитку шкільної географічної освіти. *Географія та екологія: наука і освіта* : зб. матер. XI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (23-24 квіт. 2026 р.). Умань : Візаві, 2026. С. 157-160.

Обсяг і структура роботи: робота включає вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Об’єм роботи 71 сторінка, з них

основного тексту 55 сторінок. Робота містить 4 рисунка, 3 схеми, 2 таблиці та 7 додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

1.1. Сучасні тенденції розвитку шкільної географічної освіти

Сучасний розвиток шкільної географічної освіти в Україні відбувається в умовах реформування освітньої системи, впровадження концепції Нової української школи, цифровізації суспільства та інтеграції в європейський освітній простір. Географія як навчальний предмет набуває особливого значення, оскільки забезпечує формування в учнів цілісного уявлення про природні, соціально-економічні та екологічні процеси, що відбуваються у світі та в Україні.

Однією з провідних тенденцій сучасної географічної освіти є перехід від традиційної знаннєвої моделі навчання до компетентнісного підходу. Основною метою навчання географії стає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування в учнів практичних умінь, критичного мислення, здатності аналізувати географічну інформацію та застосовувати її у повсякденному житті. Компетентнісний підхід передбачає розвиток географічної, екологічної, інформаційної та громадянської компетентностей [14].

Особливе значення у сучасній географічній освіті має розвиток просторового мислення учнів. Географія формує вміння орієнтуватися у просторі, аналізувати територіальні відмінності, визначати взаємозв’язки між природними та суспільними компонентами. У зв’язку з цим значна увага приділяється використанню картографічного методу, сучасних картографічних матеріалів та геоінформаційних систем.

Сучасний стан географічної науки зумовлює необхідність пошуку нових підходів у її навчанні та дослідженні. Використовуючи світовий і європейський досвід, пріоритетним завданням є підвищення рівня фундаментальності географії, що сприятиме активізації наукових досліджень

у сфері вдосконалення її теоретичних основ. Зокрема, важливо оцінювати перспективи зростання ролі географії в розв'язанні питань просторового та ландшафтного розвитку, геопланування й моделювання територій відповідно до наукових уявлень про їх гармонійний і ефективний розвиток.

Цей тренд трансформації географічної науки наближатиме різні її напрямки до єдиної системи знань, інтегруючи фізико-географічні й економіко-географічні аспекти на територіях різного масштабу. Географія змінюється: процеси її економізації, соціологізації, екологізації, політизації та культурологізації створили передумови для виникнення нових напрямів, що охоплюють раніше мало вивчені проблеми. Це спонукає освіту в сфері географії до розвитку компетентностей, які дозволять майбутнім фахівцям ефективно адаптуватися до динамічного професійного середовища й вирішувати непередбачувані завдання [17].

Актуальною є потреба формування професійної компетентності географів. Завдання вищої освіти полягає не лише у наданні знань та навичок, але й у формуванні особистісних якостей і ключових компетенцій, що забезпечать готовність студентів до професійної діяльності та оволодіння майстерністю в обраній сфері. Сьогодні компетентнісний підхід до навчання вимагає врахування запитів практики – від аналізу галузей промисловості до вивчення малого бізнесу, соціального підприємництва й гендерних аспектів. Такий баланс між сучасними і традиційними тематичними напрямами забезпечить збереження унікальності географічної науки та запобігатиме її розчиненню в регіонознавстві.

У географічних дослідженнях варто акцентувати увагу на кількох важливих аспектах:

- Розробці стратегій регіонального розвитку й територіального планування для впровадження принципів сталого розвитку.

- Посиленні діяльності наукових географічних шкіл, спрямованих на формування інноваційної економіки.

- Проведенні стратегічного аналізу стану довкілля.

Ці заходи сприятимуть зміцненню позицій географії як ключової дисципліни в сучасному науковому світі й підсилять її роль у вирішенні найгостріших глобальних та локальних викликів.

Важливою тенденцією є цифровізація освітнього процесу. Використання інтерактивних карт, електронних атласів, мультимедійних презентацій, онлайн-платформ та ГІС-технологій сприяє підвищенню ефективності навчання та активізації пізнавальної діяльності учнів. У сучасній школі активно використовуються такі цифрові ресурси, як Google Earth, Google Maps, ArcGIS Online та QGIS, що дозволяють здійснювати просторовий аналіз, створювати тематичні карти та проводити віртуальні дослідження.

Суттєвим напрямом розвитку географічної освіти є інтеграція STEM-освіти. Географія поєднує знання з природничих наук, математики, інформаційних технологій та екології, що сприяє формуванню міжпредметних зв'язків. Використання STEM-технологій під час вивчення географії забезпечує розвиток дослідницьких умінь, навичок роботи з геоданими та аналітичного мислення.

Однією із сучасних тенденцій є посилення практичної спрямованості навчання. У процесі вивчення географії учні залучаються до виконання практичних робіт, польових досліджень, проєктної діяльності, аналізу статистичних матеріалів та роботи з картографічними джерелами. Особливу роль у цьому процесі відіграє краєзнавча робота, яка забезпечує зв'язок між навчальним матеріалом та реальними природними й соціально-економічними умовами регіону проживання учнів.

У сучасних умовах значного поширення набули дистанційна та змішана форми навчання. Після пандемії COVID-19 та в умовах воєнного стану в Україні заклади освіти активно впроваджують онлайн-навчання, що зумовило необхідність адаптації методики викладання географії до цифрового освітнього середовища. У навчальному процесі використовуються

платформи Google Classroom, Moodle, Zoom та інші сервіси для організації дистанційної взаємодії.

Сучасна географічна освіта також орієнтована на формування екологічної свідомості учнів. Значна увага приділяється питанням сталого розвитку, раціонального природокористування, змін клімату, охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки. Географія формує в учнів відповідальне ставлення до природних ресурсів та навколишнього середовища [21].

Важливою тенденцією є оновлення змісту шкільної географічної освіти відповідно до сучасних суспільних викликів. У шкільних курсах географії розглядаються питання глобалізації, урбанізації, демографічних процесів, міжнародної економічної інтеграції, геополітичних змін та розвитку інформаційного суспільства. Це сприяє формуванню в учнів сучасного наукового світогляду та розуміння глобальних процесів.

Сучасні тенденції розвитку географічної освіти представлені на схемі.

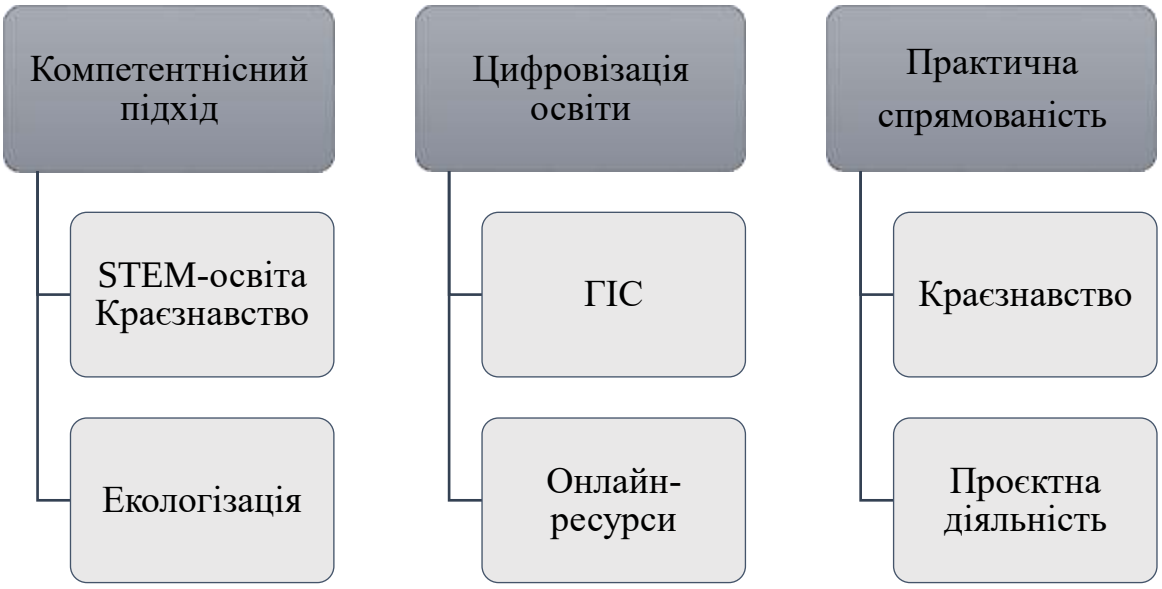

Схема 1.1. Основні тенденції розвитку шкільної географічної освіти

Таблиця 1.1.

Сучасні умови розвитку освіти	Вплив на краєзнавчу роботу
Цифровізація освіти	Використання ГІС та онлайн-карт
Дистанційне навчання	Віртуальні екскурсії
Компетентнісний підхід	Формування практичних умінь
STEM-освіта	Інтеграція дослідницької діяльності
Інтерактивні технології	Зростання мотивації учнів

Таким чином, сучасний розвиток шкільної географічної освіти характеризується впровадженням інноваційних технологій, посиленням практичної складової навчання, розвитком компетентнісного підходу та інтеграцією цифрових інструментів у навчальний процес. Це забезпечує підвищення якості географічної підготовки учнів та формування в них ключових компетентностей, необхідних для життя в сучасному суспільстві.

1.2. Краєзнавча робота як складова географічної освіти учнів

Краєзнавча робота є важливою складовою сучасної шкільної географічної освіти, оскільки забезпечує поєднання теоретичних знань із практичним досвідом дослідження рідного краю. У процесі краєзнавчої діяльності учні мають можливість безпосередньо вивчати природні, соціально-економічні, історико-культурні та екологічні особливості своєї місцевості, що сприяє формуванню цілісного географічного світогляду та розвитку пізнавального інтересу до предмета.

У сучасних умовах реформування освіти та реалізації концепції Нової української школи краєзнавча робота набуває особливої актуальності. Вона виступає ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу, сприяє формуванню предметних і ключових компетентностей учнів, розвитку дослідницьких умінь, навичок самостійної роботи, критичного мислення та екологічної культури.

Рис. 1.1. Загальні компоненти та елементи предметної географічної компетентності учнів (складено на Л. П. Вішнікіної [19, с. 108])

Краєзнавство у системі географічної освіти є не лише джерелом знань про рідний край, а й засобом патріотичного виховання учнів. Вивчення природних умов, населення, господарства, історико-культурних пам’яток та екологічних проблем своєї місцевості сприяє формуванню національної свідомості, любові до Батьківщини та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Науковці розглядають краєзнавчу роботу як комплекс навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на дослідження природних та суспільних особливостей певної території. Значний внесок у розвиток методики географічного краєзнавства зробили Петро Масляк, Олександр Топузов, Степан Рудницький та інші дослідники [31].

Краєзнавча робота у шкільному курсі географії виконує низку важливих функцій:

- освітню;
- виховну;
- розвивальну;
- дослідницьку;

- практичну;
- екологічну.

Освітня функція полягає у поглибленні та конкретизації географічних знань учнів шляхом вивчення об’єктів і явищ рідного краю. Виховна функція спрямована на формування патріотизму, громадянської відповідальності та бережливого ставлення до природи. Розвивальна функція забезпечує розвиток мислення, спостережливості, дослідницьких умінь та творчих здібностей учнів [17, с. 233].

У «Географічній енциклопедії України» краєзнавство трактується як дослідження взаємозв’язків природних і соціальних явищ рідного краю з метою наукового, навчального, виховного та практичного застосування. Дубняк К. давав різні підходи до його розуміння. Зокрема, він вважав краєзнавство «готовим матеріалом, на якому базується освітня справа», що дозволяє пов’язати знання про рідний край із практичними аспектами життя, таким чином перетворюючи його на метод [17, с. 225-226]. Якщо ж вважати краєзнавство науковим дослідженням рідного краю, то, за його словами, це вже «наука». Також він висловив думку, що краєзнавство є синтетичною наукою про ресурси виробництва і продуктивні сили певного регіону [35].

Рис. 1.2. Сутність краєзнавства (за К. Дубняком)

Музиченко О. у своїй статті «Краєзнавство у комплексних програмах та його метода» розглядає відмінності між традиційним і сучасним

краєзнавством. Він наголошує, що вивчати рідний край ефективно може лише співпраця школи та місцевої громади: необхідно залучати широкі верстви населення, зокрема робітників і селян, аби краєзнавство набуло суспільно-народного характеру. Цей підхід сприятиме культурному й економічному розвитку країни. У цьому О. Музиченко вбачає одну з головних відмінностей між сучасним і традиційним краєзнавством [35, с. 119].

Другою ознакою нового краєзнавства він вважає активну участь дітей у житті та боротьбі країни, а третьою – прагнення школярів до самостійного дослідницького пізнання дійсності, виявлення закономірностей та взаємозв'язків між природними і соціальними явищами. Сучасне краєзнавство має універсальний характер, поєднує національне й інтернаціональне, забезпечує співпрацю між школою та громадою й мотивує дітей до самостійних досліджень.

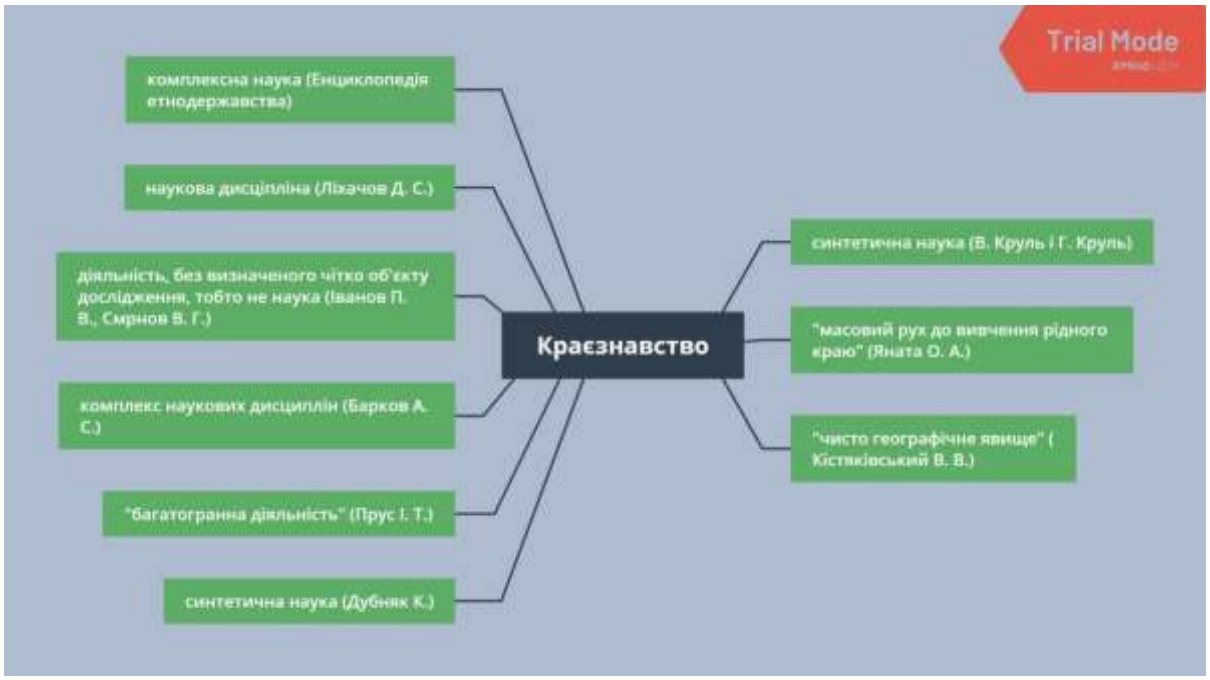

Рис. 1.3. Підходи вчених до визначення поняття «краєзнавство»

Таким чином, уявлення про краєзнавство еволюціонували від прикладного методу до багатогранної науки з великими перспективами у формуванні знань про рідний край. Краєзнавча діяльність у закладах загальної середньої освіти реалізується через різноманітні форми роботи.

Найбільш поширеними є:

- географічні екскурсії;
- польові дослідження;
- туристсько-краєзнавчі походи;
- навчальні проєкти;
- спостереження за природними процесами;
- робота з картографічними матеріалами;
- створення краєзнавчих презентацій;
- дослідницькі роботи учнів;
- участь у конкурсах та конференціях.

Особливе значення мають навчальні екскурсії та польові практики, під час яких учні здійснюють безпосереднє дослідження природних об’єктів, аналізують рельєф, кліматичні особливості, водні ресурси, ґрунти, рослинність та господарську діяльність населення. Такі форми роботи сприяють формуванню практичних навичок спостереження, аналізу та узагальнення отриманих результатів.

У сучасній географічній освіті активно використовуються цифрові технології та геоінформаційні системи для організації краєзнавчої діяльності. Учні мають можливість працювати з електронними картами, супутниковими знімками та інтерактивними ресурсами. Для цього використовуються Google Earth, Google Maps, QGIS та ArcGIS Online. Застосування таких ресурсів сприяє розвитку просторового мислення та інформаційної компетентності учнів.

Важливим напрямом сучасної краєзнавчої роботи є проєктна діяльність. Учні виконують індивідуальні та групові проєкти, пов’язані з дослідженням природних ресурсів, екологічних проблем, демографічних процесів, історико-культурної спадщини та туристичного потенціалу свого регіону. Проєктна діяльність формує навички самостійного пошуку інформації, аналізу даних та представлення результатів дослідження.

Структура краєзнавства. Прокопчук В. писав: «…краєзнавство, як галузь суспільної діяльності, має свою внутрішню структуру – певну кількість складових з характерними зв'язками між ними. Це структурування відбувається за певними ознаками – змістом і формою організації. За змістом краєзнавство ділиться на історичне, географічне, літературне, пам'яткознавче, культурологічне, економічне, природниче тощо. За формою організації діяльності – на державне і громадське, у першу чергу. І тут усе зрозуміло, бо державне пов'язане з краєзнавчою діяльністю органів місцевого самоврядування, управління, наукових установ та організацій, вищих навчальних закладів, музеїв, архівів, бібліотек, спрямованою на комплексне вивчення певної території, а громадське – охоплює участь громадських інституцій – товариств, спілок, асоціацій, гуртків, клубів, окремих дослідників у вивченні краю» [41, с. 30]. В узагальненому вигляді структуру краєзнавства представлено на рис. 1.3.

Як видно з рис 1.3, географічне краєзнавство є складником краєзнавства і, у свою чергу, може бути представлена як «система знань, що відображає різні взаємопов'язані елементи рідного краю – унікальність природи, систему розселення етнічних груп, що склалася історично, особливості розвитку господарства і духовної культури, природні й історико-археологічні пам'ятки культури, заповідні території» [58, с. 67].

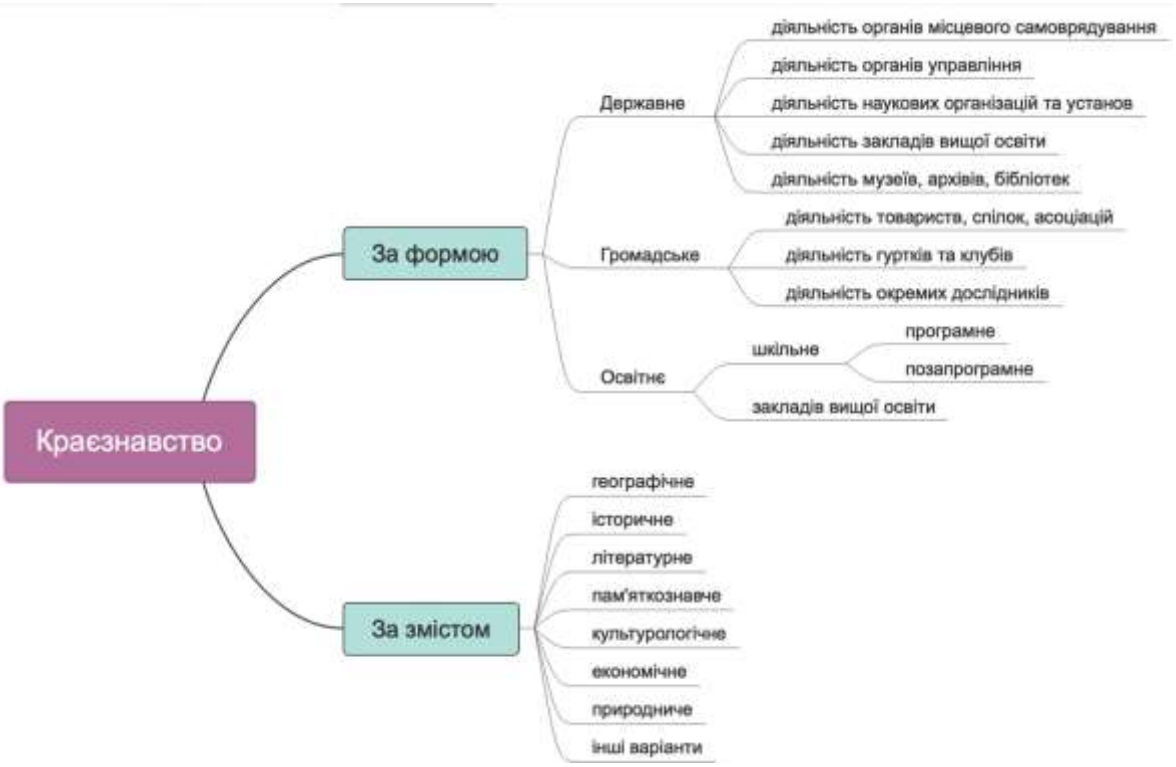

Рис. 1.4. Структура краєзнавства за змістом та формою (узагальнено автором за джерелом [41])

Сучасні умови розвитку освіти сприяють інтеграції краєзнавчої роботи з іншими навчальними дисциплінами. Географічне краєзнавство поєднується з історією, біологією, екологією, інформатикою та громадянською освітою, що забезпечує міжпредметний підхід до навчання.

Важливою умовою ефективності краєзнавчої роботи є використання сучасних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання та індивідуального підходу до учнів. У процесі краєзнавчої діяльності вчитель виступає не лише джерелом знань, а й організатором дослідницької діяльності учнів.

Таким чином, краєзнавча робота є невід’ємною складовою шкільної географічної освіти, яка забезпечує формування географічної компетентності, розвиток дослідницьких умінь та виховання свідомого ставлення до рідного краю. Її використання у сучасному освітньому процесі сприяє підвищенню якості навчання географії та розвитку особистості учнів.

1.3. Нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої діяльності у ЗЗСО

Організація краєзнавчої діяльності у закладах загальної середньої освіти здійснюється відповідно до сучасних нормативно-правових документів та методичних рекомендацій, які регламентують освітній процес в Україні. Нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої роботи спрямоване на створення умов для формування в учнів географічної компетентності, розвитку дослідницьких умінь, патріотичного виховання та екологічної свідомості.

Важливу роль у розвитку шкільного краєзнавства відіграють державні освітні стандарти, концепції та законодавчі акти, що визначають основні напрями функціонування системи освіти. Основним нормативним документом є Закон України «Про освіту», у якому визначено принципи компетентнісного навчання, формування ключових компетентностей та реалізації практичної спрямованості освітнього процесу.

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту», одним із головних завдань сучасної школи є формування в учнів громадянської позиції, екологічної культури, національної ідентичності та дослідницьких навичок. Саме краєзнавча діяльність забезпечує реалізацію цих завдань через вивчення природних, соціально-економічних та культурних особливостей рідного краю.

Значний вплив на розвиток шкільної географічної освіти має Міністерство освіти і науки України, яке розробляє типові освітні програми, методичні рекомендації та навчальні стандарти. Важливе значення має Концепція Нової української школи, яка передбачає перехід до компетентнісного навчання, інтеграцію сучасних технологій та розвиток практичної діяльності учнів.

Краєзнавча робота у закладах загальної середньої освіти здійснюється також відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти. У стандарті визначено необхідність формування природничої, екологічної,

інформаційної та громадянської компетентностей учнів. Географічне краєзнавство сприяє реалізації цих вимог через практичне дослідження місцевості, аналіз природних та суспільних процесів і використання сучасних геоінформаційних технологій.

Методичне забезпечення краєзнавчої діяльності включає:

- навчальні програми;
- підручники та посібники;
- методичні рекомендації;
- дидактичні матеріали;
- електронні освітні ресурси;
- картографічні матеріали;
- інтерактивні платформи;
- геоінформаційні системи.

Сучасні навчальні програми з географії передбачають широке використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення фізичної та суспільної географії України. Особлива увага приділяється дослідженню природних умов, ресурсів, населення, господарства та екологічних проблем рідного регіону.

Важливим складником нормативно-методичного забезпечення є організація туристсько-краєзнавчої роботи. Діяльність учнівських гуртків, секцій, польових практик та екскурсій регламентується відповідними положеннями Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді та методичними рекомендаціями Міністерство освіти і науки України.

Особливого значення в сучасних умовах набуває використання цифрових технологій у краєзнавчій діяльності. Методичні рекомендації передбачають застосування електронних карт, інтерактивних платформ та ГІС-технологій. Для організації сучасної краєзнавчої роботи широко використовуються: Google Earth Google Maps; ArcGIS Online; QGIS.

Використання таких ресурсів забезпечує можливість створення тематичних карт, проведення просторового аналізу, дослідження змін природного середовища та вивчення особливостей територіальної організації господарства.

У сучасних умовах воєнного стану та дистанційного навчання нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої роботи адаптується до цифрового освітнього середовища. Значна увага приділяється організації онлайн-екскурсій, дистанційних досліджень, віртуальних подорожей та використанню електронних платформ для спільної роботи учнів [47].

Основні складові нормативно-методичного забезпечення краєзнавчої діяльності представлені на схемі.

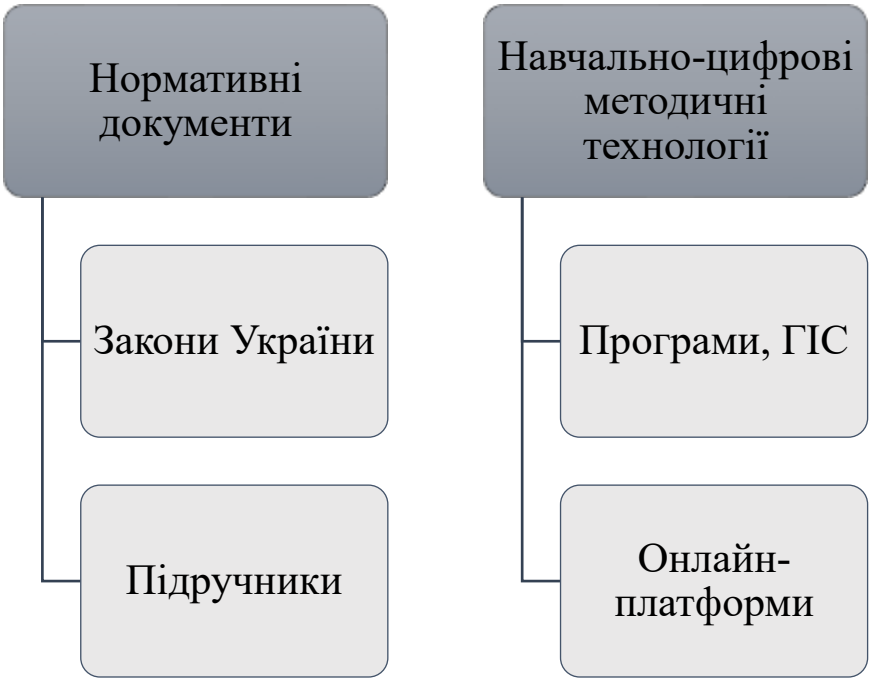

Схема 1.2. Нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої діяльності

1.4. Роль компетентнісного підходу у формуванні географічних знань учнів

Сучасний розвиток системи освіти в Україні характеризується переходом до компетентнісної моделі навчання, яка спрямована не лише на засвоєння учнями певної суми знань, а й на формування здатності

застосовувати ці знання у практичній діяльності. Особливого значення компетентнісний підхід набуває у процесі вивчення географії, оскільки цей навчальний предмет поєднує природничі, суспільні, економічні та екологічні аспекти пізнання навколишнього світу.

Компетентнісний підхід у шкільній географічній освіті передбачає формування в учнів системи ключових і предметних компетентностей, необхідних для успішної соціалізації, орієнтації у сучасному інформаційному просторі та розв'язання практичних життєвих завдань. Відповідно до Концепції Нової української школи, компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та особистісних якостей.

У процесі навчання географії компетентнісний підхід сприяє переходу від репродуктивного засвоєння інформації до активної пізнавальної діяльності учнів. Значна увага приділяється розвитку вмінь аналізувати географічні явища, працювати з різними джерелами інформації, здійснювати дослідження та приймати обґрунтовані рішення щодо взаємодії людини і природи.

Однією з основних компетентностей, що формуються під час вивчення географії, є географічна компетентність. Вона охоплює:

- знання про природні та суспільні процеси;
- уміння працювати з картографічними матеріалами;
- здатність аналізувати територіальні відмінності;
- навички просторового мислення;
- уміння використовувати географічні знання у практичній діяльності.

Важливе місце у формуванні географічної компетентності посідає картографічна підготовка учнів. Робота з картами, схемами, статистичними

матеріалами та геоінформаційними системами сприяє розвитку просторового мислення та навичок аналізу територіальних процесів.

Компетентнісний підхід забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності учнів. У процесі навчання географії широко використовуються:

- практичні роботи;
- польові дослідження;
- навчальні проєкти;
- дослідницькі завдання;
- краєзнавча діяльність;
- інтерактивні методи навчання.

Особливого значення набуває краєзнавча робота, яка дозволяє учням застосовувати отримані знання під час дослідження рідного краю. Виконання практичних завдань, спостереження за природними процесами, аналіз місцевих екологічних проблем сприяють формуванню дослідницьких умінь та підвищенню мотивації до навчання [12].

У сучасній географічній освіті компетентнісний підхід тісно пов’язаний із використанням інноваційних педагогічних технологій. Значного поширення набули:

- проєктне навчання;
- STEM-освіта;
- інтерактивні технології;
- проблемне навчання;
- дистанційні форми навчання;
- технології змішаного навчання.

Використання таких методів сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, уміння працювати в команді та приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

Вагоме місце у системі шкільної географічної освіти посідають курси «Україна у світі: природа, населення» (8 клас) та «Україна та світове господарство» (9 клас). Вони характеризують особливості фізико-географічних процесів та явищ на регіональному рівні, а також розглядають суспільну географію України у розрізі основних тенденцій суспільно-економічного розвитку світу та України як його невід'ємної інтегрованої частини; «його важливою особливістю є формування цілісної науково-географічної картини своєї держави на основі комплексного її вивчення, забезпечення національної ідентифікації учнів, формування їхнього особистісного ставлення до перебігу регіональних (внутрішньодержавних) та глобальних (світових) географічних процесів, допомагає усвідомити себе громадянами України» [3, с. 24], що є загальною метою комплексу цих курсів. Вона сформована на основі суспільного запиту до зазначеного розділу шкільної географічної освіти та встановлює орієнтири для формування високого рівня компетентності учнів.

Таким чином, постає проблема відповідності не тільки окремо взятого курсу географії України своїй окремо визначеній меті, а й загальній меті комплексу цих курсів, що розкриває набагато ширші перспективи та ставить більш конкретні вимоги до навчального процесу. З першого погляду може здатися, що це просте механічне поєднання мети двох географічних курсів, але цьому поєднанню характерна емерджентність, що проявляється у розумінні геополітичних процесів та обґрунтуванні національної ідентифікації учнів, що впливає на формування як предметної географічної компетентності, так і на ключових компетентностей. Відповідно, мета статті полягає в аналізі деяких аспектів шкільної географічної освіти, що впливають на стан компетентнісного навчання географії України.

Компетентнісний підхід також спрямований на формування екологічної свідомості учнів. Під час вивчення географії школярі аналізують проблеми

зміни клімату, забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів та питання сталого розвитку. Це сприяє вихованню відповідального ставлення до природи та формуванню екологічної культури.

Важливим напрямом сучасної географічної освіти є розвиток інформаційної компетентності. Учні навчаються працювати з різними джерелами інформації, здійснювати пошук, аналіз та систематизацію географічних даних, використовувати цифрові технології для дослідження територіальних процесів.

Ефективність реалізації компетентнісного підходу значною мірою залежить від професійної діяльності вчителя географії. Сучасний педагог виступає організатором пізнавальної діяльності учнів, консультантом та координатором навчального процесу. Учитель створює умови для активної дослідницької роботи, стимулює самостійність учнів та забезпечує інтеграцію сучасних технологій у навчальний процес.

Таким чином, компетентнісний підхід є важливою складовою сучасної шкільної географічної освіти. Його реалізація забезпечує формування в учнів не лише системи географічних знань, а й практичних умінь, дослідницьких навичок, екологічної свідомості та здатності використовувати набуті знання у повсякденному житті.

РОЗДІЛ 2.
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Форми та методи краєзнавчої роботи на уроках географії

Краєзнавча робота на уроках географії є важливим складником сучасного освітнього процесу, оскільки забезпечує зв’язок теоретичних знань із практичним дослідженням рідного краю. Вона сприяє формуванню географічної компетентності, розвитку пізнавального інтересу, дослідницьких умінь та екологічної свідомості учнів. У сучасних умовах розвитку освіти краєзнавча діяльність реалізується через різноманітні форми та методи навчання, що відповідають вимогам компетентнісного підходу та концепції Нової української школи.

Форми краєзнавчої роботи визначають організацію навчальної діяльності учнів, а методи забезпечують способи засвоєння знань і формування практичних умінь. Комплексне використання різних форм і методів дозволяє підвищити ефективність навчального процесу та активізувати пізнавальну діяльність школярів.

Однією з найважливіших форм краєзнавчої роботи є географічна екскурсія. Вона дає можливість учням безпосередньо спостерігати природні об’єкти, вивчати рельєф, водні ресурси, ґрунти, рослинність, господарську діяльність населення та екологічні проблеми місцевості. Екскурсії сприяють формуванню практичних навичок спостереження, аналізу та узагальнення географічної інформації [8].

Особливе значення мають польові дослідження, які передбачають виконання учнями практичних завдань безпосередньо на місцевості. У процесі польових робіт школярі проводять спостереження за природними процесами, здійснюють вимірювання, збирають матеріали та аналізують отримані результати. Польові дослідження сприяють розвитку дослідницьких умінь та навичок самостійної роботи.

Поширеною формою краєзнавчої діяльності є навчальні проєкти. Проєктна діяльність дозволяє учням самостійно досліджувати природні та соціально-економічні особливості рідного краю, аналізувати статистичні матеріали, створювати презентації, карти та тематичні дослідження. Виконання проєктів формує навички пошуку інформації, критичного мислення та командної роботи.

У сучасній школі значного поширення набули інтерактивні форми навчання, серед яких:

- ділові ігри;
- дискусії;
- мозкові штурми;
- вебквести;
- інтерактивні карти;
- віртуальні екскурсії;
- онлайн-дослідження.

Використання інтерактивних технологій сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та підвищенню мотивації до вивчення географії.

Суттєву роль у краєзнавчій роботі відіграють сучасні інформаційні технології.

Геоінформаційні системи дозволяють учням створювати тематичні карти, аналізувати природні процеси, досліджувати зміни територій та виконувати просторове моделювання.

Важливим методом краєзнавчої роботи є спостереження. Воно використовується під час вивчення погодних умов, сезонних змін у природі, стану водних об’єктів, рослинності та антропогенного впливу на навколишнє середовище. Систематичні спостереження сприяють формуванню аналітичного мислення та навичок дослідницької діяльності.

Одним із найбільш ефективних методів є дослідницький метод, який передбачає самостійне вивчення учнями географічних об’єктів та явищ. Учні

збирають інформацію, аналізують статистичні дані, проводять опитування населення, виконують картографічні роботи та роблять висновки на основі отриманих результатів.

Під час краєзнавчої роботи широко застосовується картографічний метод. Робота з картами, схемами, планами місцевості та супутниковими знімками дозволяє формувати просторове мислення та вміння аналізувати територіальні особливості. Учні навчаються визначати географічне положення об’єктів, аналізувати природні умови та оцінювати вплив господарської діяльності на довкілля [8].

Важливим методом є проблемне навчання, яке спрямоване на розвиток критичного мислення та вміння приймати рішення. Учням пропонуються проблемні ситуації, пов’язані з екологічними, демографічними чи соціально-економічними процесами рідного краю, які вони мають проаналізувати та запропонувати шляхи вирішення.

Шкільну краєзнавчу роботу умовно можна розділити на класну та позакласну. Позакласна, у свою чергу, має три основні форми організації: масову, групову та індивідуальну. Масовими формами є вечори, олімпіади, конференції та вікторини.

Групові включають гуртки, екскурсії, експедиції, походи, товариства, клуби та лекторії. Індивідуальні форми – це робота з джерелами краєзнавчої інформації, архівами й музеями, а також виконання індивідуальних завдань і проєктів. Серед найпоширеніших форм організації шкільної краєзнавчої роботи виділяють прогулянки, екскурсії, експедиції, гуртки, секції, клуби та товариства. Прогулянка є найпростішою та доступною формою краєзнавчої діяльності для учнів будь-якого віку. Вона зосереджена на спостереженні за довкіллям і розумінні природних і соціально-економічних особливостей місцевості.

Екскурсія передбачає колективне відвідування певних об'єктів з метою навчання та пізнання. Її особливістю є акцент на показі об’єкта, що домінує над поясненнями та розповідями. Ефективність екскурсії залежить від її

організації, зокрема: чіткості мети та завдань, змістовності інформації, привабливості об’єктів показу й манери її проведення. Увагу учасників привертають конкретні факти, цікаві приклади та атрактивна подача матеріалу.

Експедиція є більш складною формою краєзнавчої роботи, спрямованою на дослідження в межах різних наукових напрямів: природничих, соціально-економічних, екологічних тощо. Основними її особливостями є великий об’єм роботи та складність виконання завдання, що потребують більше часу й зусиль.

Гурток об'єднує підлітків для поглибленого вивчення рідного краю. Основні напрями діяльності гуртків включають краєзнавчо-туристичний, еколого-краєзнавчий, спортивно-туристський і історико-краєзнавчий аспекти. Робота гуртків організовується відповідно до програм Міністерства освіти і науки України.

Секція є початковою структурою шкільних краєзнавчо-туристичних об'єднань (гуртків, клубів або товариств) і включає до десяти учнів. Такий формат створює можливість реалізувати індивідуальний підхід до кожного учасника, сприяючи гармонійній взаємодії в колективі.

Клуб представляє найбільш масштабну форму організації краєзнавчої діяльності, об’єднуючи кілька секцій і гуртків. Членами клубу може бути понад шістдесят учасників. Керівництво організовується радою, до складу якої входять учителі-консультанти, старости гуртків і редактор стінгазети.

Товариство має самодіяльний характер і налічує щонайменше сорок старшокласників. Його учасники цікавляться географією, історією, соціально-економічними й культурними особливостями рідного краю. Найвищим органом самоврядування товариства є загальні збори, що проводять чотири рази на рік для затвердження статуту, девізу й вибору керівництва.

Шкільна краєзнавча робота здійснюється у стаціонарній та туристській формах. Локалізовані форми передбачають взаємодію з географічними

локаціями, фенологічні спостереження, проведення семінарів за участю відомих учених та визначних митців регіону. Також включаються краєзнавчі олімпіади, конференції, лекції, конкурси, виставки, вікторини, створення стінгазети й інших матеріалів, які відображають результати краєзнавчих досліджень [30].

Туристичні форми охоплюють прогулянки, екскурсії, одноденні та багатоденні походи, експедиції, подорожі різними видами транспорту, а також участь у туристичних зльотах.

2.2. Краєзнавча робота як складова географічної освіти учнів закладів загальної середньої освіти

Краєзнавча робота є важливою складовою освітнього процесу сучасної школи, оскільки сприяє реалізації принципу зв’язку навчання з життям, формуванню в учнів громадянської свідомості, патріотизму та дослідницьких компетентностей. У шкільному курсі географії краєзнавчий підхід забезпечує засвоєння теоретичних знань через вивчення особливостей рідного краю, що робить навчання більш доступним, практично спрямованим та особистісно значущим для учнів.

Сучасна система географічної освіти передбачає послідовне використання краєзнавчого матеріалу протягом усього періоду вивчення географії у закладах загальної середньої освіти. При цьому зміст, форми та методи краєзнавчої роботи змінюються відповідно до вікових особливостей учнів та завдань навчального курсу.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти підкреслюється, що географічний компонент спрямований на опанування учнями знань про природну й соціальну складові географічної оболонки Землі. Мета – формування в учнів цілісного, просторового і соціально орієнтованого уявлення про планету Земля [16, с. 28]. Це досягається завдяки застосуванню краєзнавчого, регіонального та планетарного підходів, а також усвідомленню цілісного географічного образу своєї країни. Таким чином, цей

ключовий документ освіти виокремлює краєзнавчий підхід як один із основних у процесі навчання географії.

Реалізація цього підходу передбачає подання навчального матеріалу через призму рідного краю. **6 клас – «Загальна географія».**

У 6 класі закладаються основи географічних знань. Краєзнавча робота має ознайомлювальний характер і спрямована на формування уявлень про природне середовище рідного краю [26].

Основні напрями роботи:

- вивчення географічного положення населеного пункту;
- спостереження за погодою та сезонними змінами природи;
- ознайомлення з формами рельєфу місцевості;
- визначення сторін горизонту та робота з планом місцевості;
- екскурсії до природних об'єктів.

Форми роботи:

- фенологічні спостереження;
- екскурсії;
- складання плану шкільного подвір'я;
- ведення календаря погоди.

Географія, як навчальний предмет у базовій школі, вивчається учнями з 6-го класу. Уже на початкових уроках вчитель знайомить школярів із цілями та завданнями цього курсу, водночас демонструючи методи організації методологічних і фенологічних спостережень, що сприяє реалізації краєзнавчих цілей. Підтвердженням цього є краєзнавчий підхід, закладений у зміст підручника «Географія. 6 кл.», авторства О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко, Л. П. Вішнікіної та А. А. Шуканової. У підручнику представлено спеціальні краєзнавчі рубрики, як-от «У нас в Україні» та «Поради їжачка-мандрівничка».

Під час вивчення теми «Способи зображення Землі» на уроках і практичних заняттях учні опановують роботу з планом місцевості, вивчають його основні характеристики, знайомляться із топографічними картами та

вчаться читати топографічні знаки, загальногеографічні й тематичні карти. Завдяки цьому вони формують практичний досвід користування картами і планами своєї місцевості.

Для закріплення краєзнавчих знань, пов'язаних з фізико-географічними особливостями рідного краю, учителям доцільно застосовувати топографічні диктанти або спеціальні тести. Ці завдання бажано передбачити у змісті підручників або навчальних комплектів.

Особливі можливості для розширення краєзнавчих знань у 6-му класі надають теми «Літосфера», «Гідросфера» та «Атмосфера». Під час вивчення будови земної кори краєзнавчий підхід допомагає учням краще зрозуміти рельєф місцевості: його основні форми, процеси їх формування, типи гірських порід та особливості їхнього залягання. Такий підхід не лише сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, а й дозволяє школярам поступово розвивати навички дослідницької роботи. Аналізуючи природні компоненти свого регіону, учні відкривають нові грані знань і формують особистий досвід.

Отже, підручник «Географія. 6 кл.» авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко тощо слугує важливим інструментом у розвитку краєзнавчих компетентностей учнів через інтеграцію місцевого матеріалу у зміст шкільного навчання географії.

Л. П. Вішнікіної, А. А. Шуканової цей аспект реалізується через введення рубрик «Розумникам», «Дослідникам», завданням якої є саме активізувати вищезазначені види діяльності. Практичні роботи з теми «Атмосфера» передбачають узагальнення спостережень за погодою у вигляді графіків, діаграм, схем і опису погоди своєї місцевості за день, тиждень, місяць та пору року.

Практична робота №5. «Розв’язування задач на зміну температури повітря й атмосферного тиску з висотою» та № 6 «Складання графіку зміни температури повітря, рози вітрів та їх аналіз» та дослідження «Аналіз погоди в різних місцях світу за одну добу з використанням різних джерел інформації», також, повинні спиратися на використання краєзнавчого

матеріалу. Вивчення теми «Гідросфера» ще в більшій мірі спирається на краєзнавчий матеріал, і тому, ця тема краще засвоюється учнями 6-х класів. Місцеві джерела, річки, озера, болота, ставки є об'єктами їх досліджень. при вивченні підземних і поверхневих вод рідного краю.

У розрізі дослідження «Охарактеризувати найближчу місцеву водойму», яке задекларованe новою навчальною програмою учні знайомляться з планом опису річки чи озера своєї місцевості, знайомляться з сучасними методами гідрологічних досліджень. Краєзнавчі знання учнів, отримані ними при вивченні цих тем, є основними при розгляді теми «Природний комплекс», її вивчення необхідно здійснювати на прикладі природи своєї місцевості і взаємозв'язків між її окремими компонентами.

Практична робота №8 (на місцевості) «Ознайомлення з одним з природних комплексів (ландшафтів) своєї місцевості, виявлення взаємозв'язків між його компонентами». Програма передбачає практичну роботу на місцевості, у зміст якої входить ознайомлення учнів з компонентами природи своєї місцевості і виявлення взаємозв'язків між ними. Поняття «природний комплекс» вважаються узагальнюючим і учителю слід пам'ятати, що свідоме його засвоєння поняття в подальшому є основою для розуміння фізико-географічних курсів.

7 клас – «Материки і океани»

У процесі вивчення материків та океанів краєзнавчий матеріал використовується для порівняння природних умов рідного краю з іншими регіонами світу.

У межах краєзнавчого підходу кожен розділ програми для 7-го класу слід починати з актуалізації базових знань учнів. Це досягається шляхом пригадування найвідоміших та найбільш зрозумілих для них прикладів із місцевого матеріалу. Надалі ці знання використовуються для порівняння з природними умовами інших материків. Завершальним етапом опанування курсу варто організувати природознавчу екскурсію в рідній місцевості учнів [3].

Основні напрями роботи: порівняння клімату свого регіону з кліматом різних материків; зіставлення місцевих природних комплексів з природними зонами світу; дослідження глобальних екологічних проблем на прикладі місцевості.

Форми роботи: порівняльні характеристики; проєкти; презентації; тематичні дослідження.

8 клас – «Україна у світі: природа, населення»

У 8 класі краєзнавча робота набуває системного характеру, оскільки значна частина змісту курсу пов'язана з вивченням території України.

Курс «Географія України» апріорі є краєзнавчим за своїм характером. Під час оволодіння ним учніформують уявлення про умови розвитку і взаємозв’язки географічних компонентів, природні ресурси, населення та господарство на території України. Велике значення застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії України полягає в тому, що він забезпечує розвиток в учнів уявлень про свій край, як складову частину країни. Досить важливим елементом цього курсу є вивчення географії своєї області. В різних регіонах України підготовлені посібники спрямовані на вивчення географії своєї області.

Основна мета при вивченні географії своєї області, як і всієї системи краєзнавчої роботи в школі, полягає в тому, щоб ознайомити учнів з конкретними природно – економічними умовами рідного краю, готовності приймати участь в його подальшому розвитку [3].

Основні напрями роботи:

- дослідження природних умов і ресурсів області;
- вивчення геологічної будови та рельєфу місцевості;
- аналіз кліматичних особливостей регіону;
- дослідження водних об'єктів;
- вивчення ґрунтів та рослинності.

Форми роботи:

- польові дослідження;

- екологічні стежки;
- навчальні експедиції;
- складання картосхем;
- робота з геоінформаційними системами.

9 клас – «Україна і світове господарство»

Краєзнавча діяльність орієнтується на вивчення соціально-економічних особливостей регіону.

Слід зазначити про роль краєзнавчого підходу у процесі оволодіння географічними поняттями. Поняття – це основа здобуття знань і компетенцій.

Будь – який практичний об’єкт, стаючи предметом науки, моделюється в ній за допомогою понять. Зміни наукового знання ведуть до змін понять і навпаки [7].

Основні напрями роботи:

- аналіз господарського комплексу області;
- вивчення структури зайнятості населення;
- дослідження промислових та аграрних підприємств;
- вивчення транспортної інфраструктури;
- дослідження демографічних процесів.

Форми роботи:

- соціологічні опитування;
- економіко-географічні дослідження;
- зустрічі з представниками місцевих підприємств;
- проєктна діяльність.

10 клас – «Географія: регіони та країни»

Краєзнавчий підхід використовується для порівняння розвитку рідного регіону з країнами світу.

Основні напрями роботи:

- аналіз міжнародних зв'язків регіону;
- вивчення інвестиційної привабливості області;
- дослідження участі місцевих підприємств у світовому ринку;

- порівняння соціально-економічних показників регіону з показниками інших держав.

Форми роботи:

- аналітичні дослідження;
- статистичний аналіз;
- створення тематичних карт;
- мультимедійні проєкти.

11 клас – «Географічний простір Землі»

У старшій школі краєзнавча робота має дослідницький та профорієнтаційний характер.

Основні напрями роботи:

- дослідження проблем сталого розвитку території;
- моніторинг стану навколишнього середовища;
- аналіз процесів урбанізації;
- вивчення просторового планування територій;
- дослідження впливу сучасних викликів на розвиток громади.

Форми роботи:

- науково-дослідницькі проєкти;
- участь у конкурсах МАН;
- використання ГІС-технологій;
- польові експедиції;
- створення електронних карт і баз даних.

Краєзнавчий підхід закладений у Державному стандарті, як один з основних у навчанні географії, має бути відображеним у підручнику таким чином, щоб передбачити створення можливостей для інтенсифікації навчального процесу на заняттях географії, створювати передумови для самостійної творчої діяльності учнів, враховувати їхні освітні запити та особистісної орієнтації у формуванні географічної картини світу.

Мета вивчення рідного краю засобами шкільної географії визначає такі його завдання:

- набуття учнями предметних компетенцій на основі засвоєння знань про фізико- та економіко- географічні умови рідного краю (села, міста, району, області) як складової частини території України;

- узагальнення і систематизація знань учнів, шляхом використання краєзнавчого підходу, що сприяє їх трудовій підготовці і професійній орієнтації;

- ознайомлення учнів з конкретними заходами в галузі охорони і відновлення природних багатств своєї місцевості.

Отже текст підручників має стосунки до краєзнавчих знань і до їх формування. Завдання і запитання краєзнавчого характеру наведені у підручниках і таким чином розширюють можливості їх методичних апаратів. Сучасна краєзнавча робота ґрунтується на:

- компетентнісному підході;
- інтеграції навчальної та позакласної діяльності;
- використанні цифрових технологій та ГІС;
- проєктному навчанню;
- дослідницькій діяльності учнів;
- співпраці школи з органами місцевого самоврядування, музеями, природоохоронними установами та громадськими організаціями.

Таким чином, краєзнавча робота супроводжує вивчення географії від 6 до 11 класу, поступово переходячи від простих спостережень і екскурсій до комплексних наукових досліджень та використання сучасних геоінформаційних технологій. Це забезпечує формування в учнів предметних, громадянських, екологічних і дослідницьких компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та активної участі в розвитку своєї громади.

2.3. Використання сучасних інформаційних технологій та ГІС у краєзнавчій діяльності

Сучасний розвиток освіти характеризується активним впровадженням цифрових технологій у навчальний процес. Особливого значення інформаційні технології набувають у шкільній географічній освіті, оскільки забезпечують можливість візуалізації географічної інформації, проведення просторового аналізу та організації дослідницької діяльності учнів. У процесі краєзнавчої роботи сучасні інформаційні технології та геоінформаційні системи (ГІС) сприяють формуванню географічної компетентності, розвитку просторового мислення та підвищенню мотивації учнів до навчання.

Використання цифрових технологій у краєзнавчій діяльності дозволяє здійснювати комплексне дослідження природних, соціально-економічних та екологічних особливостей рідного краю. Учні мають можливість працювати з електронними картами, супутниковими знімками, статистичними матеріалами та інтерактивними платформами, що значно розширює можливості традиційного навчання географії.

Геоінформаційні системи є одним із найефективніших інструментів сучасної географічної освіти. ГІС поєднують бази географічних даних, картографічні матеріали та інструменти просторового аналізу, що дозволяє здійснювати дослідження територіальних процесів та створювати тематичні карти [50].

У процесі краєзнавчої роботи учні можуть використовувати такі сучасні ГІС та онлайн-ресурси: Google Earth; Google Maps; ArcGIS Online; QGIS; OpenStreetMap.

Використання зазначених ресурсів дозволяє учням:

- створювати тематичні карти;
- визначати географічне положення об’єктів;
- аналізувати природні та соціально-економічні процеси;
- досліджувати зміни навколишнього середовища;
- виконувати просторовий аналіз територій;
- працювати із супутниковими знімками.

Особливе значення у краєзнавчій діяльності має використання Google Earth, що дозволяє проводити віртуальні екскурсії, досліджувати рельєф місцевості, аналізувати природні об’єкти та здійснювати порівняльний аналіз змін територій у різні періоди часу. За допомогою супутникових знімків учні можуть вивчати структуру землекористування, розвиток населених пунктів, стан лісових масивів та водних ресурсів.

Широкі можливості для організації краєзнавчої діяльності забезпечує QGIS – безкоштовна геоінформаційна система з відкритим програмним кодом. У процесі навчання учні можуть:

- створювати власні карти;
- працювати з тематичними шарами;
- здійснювати аналіз рельєфу;
- визначати відстані та площі;
- виконувати просторове моделювання.

Застосування ГІС-технологій сприяє формуванню картографічної компетентності учнів та розвитку навичок роботи з геопросторовими даними.

Важливу роль у сучасній краєзнавчій роботі відіграють інтерактивні онлайн-платформи та цифрові освітні ресурси. Використання електронних атласів, мультимедійних презентацій, віртуальних лабораторій та освітніх платформ дозволяє урізноманітнити навчальний процес та зробити його більш наочним і доступним.

У сучасних умовах дистанційного та змішаного навчання цифрові технології забезпечують можливість організації онлайн-досліджень, віртуальних екскурсій та спільної роботи учнів. Для цього використовуються:

- Google Classroom;
- Moodle;
- Zoom;
- Canva.

Використання сучасних інформаційних технологій сприяє розвитку в учнів:

- інформаційної компетентності;
- навичок роботи з цифровими ресурсами;
- дослідницьких умінь;
- просторового мислення;
- аналітичних здібностей;
- уміння працювати з великими обсягами інформації.

Одним із важливих напрямів використання ГІС у краєзнавчій діяльності є створення тематичних карт. Учні можуть створювати карти природних ресурсів, туристичних об’єктів, екологічних проблем, демографічних процесів та господарської діяльності свого регіону.

Наприклад, під час дослідження екологічного стану місцевості учні можуть наносити на карту джерела забруднення, визначати проблемні території та аналізувати вплив антропогенної діяльності на навколишнє середовище.

Попри значні переваги використання інформаційних технологій, важливо враховувати рівень технічного забезпечення закладів освіти, цифрову грамотність учнів та педагогів, а також необхідність методичної підготовки вчителів до використання ГІС у навчальному процесі.

Таким чином, сучасні інформаційні технології та геоінформаційні системи є ефективним засобом організації краєзнавчої діяльності учнів. Їх використання сприяє підвищенню якості географічної освіти, розвитку дослідницьких умінь, формуванню просторового мислення та інтеграції інноваційних технологій у сучасний освітній процес.

2.4. Організація дистанційної та змішаної краєзнавчої роботи учнів

Сучасний розвиток системи освіти України характеризується активним упровадженням дистанційних та змішаних форм навчання. Особливої актуальності це питання набуло в умовах пандемії COVID-19 та воєнного

стану, коли заклади освіти були змушені адаптувати освітній процес до нових умов функціонування. У таких умовах важливого значення набуває організація дистанційної та змішаної краєзнавчої роботи учнів, яка забезпечує безперервність навчання та збереження практичної складової географічної освіти.

Краєзнавча діяльність у дистанційному форматі спрямована на дослідження природних, соціально-економічних, історико-культурних та екологічних особливостей рідного краю з використанням сучасних цифрових технологій. Вона сприяє формуванню географічної компетентності, розвитку інформаційної грамотності та навичок самостійної дослідницької роботи [43].

Дистанційне навчання передбачає організацію освітнього процесу за допомогою цифрових платформ та інформаційно-комунікаційних технологій. У процесі дистанційної краєзнавчої роботи учні мають можливість:

- працювати з електронними картами;
- здійснювати віртуальні екскурсії;
- аналізувати супутникові знімки;
- виконувати онлайн-дослідження;
- створювати цифрові проєкти;
- брати участь у вебквестах та онлайн-конференціях.

Ці ресурси забезпечують можливість комунікації між учителем та учнями, організацію групової роботи, проведення консультацій та презентацію результатів досліджень.

Одним із найефективніших напрямів дистанційної краєзнавчої роботи є використання геоінформаційних систем та онлайн-картографічних сервісів. Учні можуть працювати з: Google Earth, Google Maps; ArcGIS Online; QGIS.

Використання таких ресурсів дозволяє досліджувати географічне положення об’єктів, аналізувати природні процеси, створювати тематичні карти та здійснювати просторовий аналіз територій.

Важливим елементом дистанційної краєзнавчої роботи є організація віртуальних екскурсій. За допомогою інтерактивних карт, фотографій,

відеоматеріалів та супутникових знімків учні мають можливість ознайомлюватися з природними та культурними об’єктами рідного краю без безпосереднього перебування на місцевості. Віртуальні екскурсії сприяють розвитку пізнавального інтересу та забезпечують наочність навчального матеріалу.

Суттєву роль у дистанційній краєзнавчій діяльності відіграє проєктне навчання. Учні виконують індивідуальні та групові проєкти, присвячені дослідженню природних ресурсів, екологічних проблем, туристичного потенціалу та соціально-економічного розвитку регіону. Проєктна діяльність сприяє розвитку самостійності, дослідницьких навичок та вміння працювати з цифровими джерелами інформації.

Змішане навчання поєднує традиційні форми роботи з дистанційними технологіями. Така модель навчання забезпечує ефективне поєднання очної діяльності учнів із використанням онлайн-ресурсів. Під час змішаного навчання частина краєзнавчих досліджень може проводитися безпосередньо на місцевості, а обробка результатів, аналіз даних та представлення проєктів – у цифровому середовищі [44].

Основними перевагами дистанційної та змішаної краєзнавчої роботи є:

- доступність навчальних матеріалів;
- можливість використання мультимедійних ресурсів;
- розвиток цифрової грамотності;
- індивідуалізація навчання;
- підвищення мотивації учнів;
- формування навичок самостійної роботи.

Разом із тим існують певні труднощі організації дистанційної краєзнавчої діяльності:

- недостатній рівень технічного забезпечення;
- обмежений доступ до мережі Інтернет;
- складність організації польових досліджень;

- потреба у високому рівні цифрової компетентності вчителів та учнів;
- зниження рівня безпосереднього спілкування між учасниками освітнього процесу.

Важливе значення у процесі дистанційного навчання має роль учителя географії, який виступає організатором навчальної діяльності, координатором досліджень та консультантом. Учитель забезпечує добір цифрових ресурсів, створює інтерактивні завдання, координує виконання проєктів та здійснює контроль навчальних досягнень учнів.

Таким чином, дистанційна та змішана краєзнавча робота є важливим напрямом сучасної шкільної географічної освіти. Використання цифрових технологій та геоінформаційних систем забезпечує ефективну організацію дослідницької діяльності учнів, сприяє розвитку географічної компетентності та адаптації освітнього процесу до сучасних умов функціонування системи освіти.

2.5. Проєктна діяльність та польові дослідження як засіб розвитку географічної компетентності

Сучасна шкільна географічна освіта спрямована на формування в учнів не лише системи знань про природу, населення та господарство, а й практичних умінь, дослідницьких навичок і здатності застосовувати набуті знання у реальних життєвих ситуаціях. Одними з найбільш ефективних засобів реалізації компетентнісного підходу у навчанні географії є проєктна діяльність та польові дослідження, які сприяють розвитку географічної компетентності, формуванню просторового мислення та активізації пізнавальної діяльності учнів.

Проєктна діяльність є сучасною педагогічною технологією, що передбачає самостійну або групову роботу учнів над певною проблемою з метою отримання конкретного результату. У процесі виконання географічних проєктів учні навчаються аналізувати інформацію, працювати з

різними джерелами даних, проводити дослідження, формулювати висновки та презентувати результати своєї роботи.

У шкільному курсі географії проєктна діяльність може бути спрямована на:

- дослідження природних умов рідного краю;
- аналіз екологічних проблем місцевості;
- вивчення демографічних процесів;
- оцінку туристичного потенціалу території;
- дослідження господарської діяльності населення;
- створення тематичних карт та презентацій;
- моніторинг стану навколишнього середовища.

Проєктна діяльність забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності, сприяє формуванню інформаційної, дослідницької, комунікативної та соціальної компетентностей учнів. Особливе значення вона має у процесі організації краєзнавчої роботи, оскільки дозволяє учням досліджувати реальні природні та соціально-економічні процеси свого регіону.

Використання цифрових технологій дозволяє створювати інтерактивні карти, аналізувати супутникові знімки, візуалізувати результати досліджень та оформлювати проєкти у сучасному форматі [47].

Важливим складником географічної освіти є польові дослідження, які забезпечують безпосереднє вивчення природних і суспільних об’єктів на місцевості. Польові роботи дозволяють учням закріплювати теоретичні знання, формувати практичні навички спостереження, аналізу та оцінки природних процесів.

Під час польових досліджень учні можуть:

- проводити спостереження за погодними умовами;
- досліджувати рельєф місцевості;
- аналізувати стан водних об’єктів;
- вивчати ґрунти та рослинність;

- визначати екологічний стан території;
- здійснювати географічні вимірювання;
- працювати з картографічними матеріалами.

Польові дослідження сприяють розвитку: дослідницьких умінь; екологічної свідомості; просторового мислення; навичок командної роботи; відповідального ставлення до природи.

Особливу роль польові дослідження відіграють у процесі краєзнавчої діяльності. Вони дозволяють учням безпосередньо ознайомлюватися з природними умовами рідного краю, вивчати місцеві природні комплекси та аналізувати вплив господарської діяльності людини на довкілля.

У сучасній школі польові дослідження часто поєднуються з використанням цифрових технологій та геоінформаційних систем. Учні можуть фіксувати результати досліджень за допомогою мобільних пристроїв, GPS-навігації, електронних карт та онлайн-сервісів.

Важливою перевагою проєктної діяльності та польових досліджень є їхня практична спрямованість. Учні не лише отримують нові знання, а й навчаються застосовувати їх для вирішення реальних проблем, пов’язаних із природокористуванням, охороною навколишнього середовища та сталим розвитком територій.

У процесі організації проєктної діяльності та польових досліджень учитель географії виконує роль координатора та консультанта. Він допомагає учням визначити тему дослідження, добрати методи роботи, організувати збір інформації та оформлення результатів.

Таким чином, проєктна діяльність та польові дослідження є важливими засобами розвитку географічної компетентності учнів. Вони забезпечують інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності, сприяють розвитку дослідницьких умінь, просторового мислення та екологічної свідомості, а також підвищують ефективність сучасної шкільної географічної освіти.

РОЗДІЛ 3.
ВИКОРИСТАННЯ ТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Аналіз стану організації краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти

Сучасна система шкільної географічної освіти в Україні характеризується активним впровадженням компетентнісного підходу, інноваційних технологій та практикоорієнтованих методів навчання. У цьому контексті краєзнавча робота посідає важливе місце, оскільки забезпечує зв’язок між теоретичними знаннями та практичним дослідженням рідного краю. Аналіз стану організації краєзнавчої діяльності у закладах загальної середньої освіти дозволяє визначити рівень її ефективності, основні проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Краєзнавча робота у закладах загальної середньої освіти реалізується відповідно до вимог Закону України «Про освіту», Закону України «Про повну загальну середню освіту» та Концепції Нової української школи. Основною метою такої діяльності є формування географічної компетентності, розвиток дослідницьких умінь, екологічної свідомості та патріотичного виховання учнів.

Аналіз освітньої практики свідчить, що більшість учителів географії активно використовують елементи краєзнавства під час навчального процесу. Найпоширенішими формами краєзнавчої роботи є:

- навчальні екскурсії;
- польові дослідження;
- краєзнавчі проєкти;
- спостереження за природними процесами;
- туристично-краєзнавчі походи;
- участь у конкурсах та конференціях;
- робота з картографічними матеріалами;

- створення тематичних презентацій.

Особливе значення у сучасній школі має інтеграція краєзнавчого матеріалу у шкільний курс географії. Учителі використовують приклади природних та соціально-економічних об’єктів рідного краю під час вивчення фізичної та суспільної географії України. Це сприяє підвищенню пізнавального інтересу учнів та кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Використання цифрових ресурсів дозволяє організовувати віртуальні екскурсії, здійснювати просторовий аналіз територій та створювати тематичні карти [6].

Для визначення стану організації краєзнавчої роботи було проведено умовний аналіз діяльності закладів загальної середньої освіти та анкетування учнів і вчителів географії. Результати дослідження свідчать, що найбільш ефективними формами краєзнавчої діяльності учні вважають:

- екскурсії та польові дослідження – 35 %;
- проєктну діяльність – 25 %;
- інтерактивні онлайн-дослідження – 20 %;
- роботу з картами та ГІС – 12 %;
- краєзнавчі гуртки – 8 %.

Результати опитування представлені у таблиці.

Таблиця 3.1

Популярність форм краєзнавчої роботи серед учнів

Форми краєзнавчої роботи	**Кількість учнів (%)**
Екскурсії та польові дослідження	35
Проєктна діяльність	25
Онлайн-дослідження	20
Робота з ГІС та картами	12
Краєзнавчі гуртки	8

Проведений аналіз показав, що учні найбільше зацікавлені у практичних та інтерактивних формах роботи, які забезпечують активне залучення до дослідницької діяльності.

Водночас у процесі організації краєзнавчої роботи виявлено низку проблем:

- недостатнє матеріально-технічне забезпечення;
- обмежене використання сучасних ГІС-технологій;
- недостатня кількість навчально-методичних матеріалів;
- складність організації польових досліджень у дистанційних умовах;
- недостатній рівень цифрової компетентності окремих педагогів.

Особливої актуальності ці проблеми набули в умовах дистанційного та змішаного навчання. Частина закладів освіти була змушена обмежити проведення екскурсій та польових досліджень, що негативно вплинуло на практичну складову географічної освіти. Водночас це стимулювало активніше використання цифрових технологій та онлайн-ресурсів.

Аналіз практики роботи вчителів географії свідчить про зростання ролі проєктної діяльності та інтерактивних методів навчання. Значна увага приділяється:

- створенню учнівських дослідницьких проєктів;
- використанню мультимедійних презентацій;
- роботі з інтерактивними картами;
- проведенню онлайн-екскурсій;
- дослідженню екологічних проблем регіону.

Позитивним аспектом сучасної краєзнавчої роботи є інтеграція географії з іншими навчальними дисциплінами – історією, біологією, екологією та інформатикою. Це сприяє формуванню міжпредметних зв’язків та розвитку комплексного бачення природних і суспільних процесів.

Основні результати аналізу організації краєзнавчої роботи представлені на схемі.

Таким чином, аналіз стану організації краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти свідчить про її важливу роль у формуванні географічної компетентності учнів. Незважаючи на наявність певних

проблем, сучасна краєзнавча діяльність характеризується активним впровадженням цифрових технологій, інтерактивних методів навчання та проєктної діяльності, що забезпечує підвищення ефективності шкільної географічної освіти.

3.2. Методика проведення краєзнавчих досліджень учнями

Краєзнавчі дослідження є важливим складником сучасної шкільної географічної освіти, оскільки забезпечують поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю учнів. У процесі дослідницької роботи школярі набувають умінь аналізувати природні та соціально-економічні процеси, працювати з різними джерелами інформації, проводити спостереження та робити науково обґрунтовані висновки. Методика проведення краєзнавчих досліджень спрямована на формування географічної компетентності, розвиток просторового мислення та дослідницьких навичок учнів.

Організація краєзнавчих досліджень передбачає системну та послідовну діяльність учителя й учнів, яка включає визначення теми дослідження, постановку мети та завдань, добір методів роботи, збір інформації, аналіз отриманих результатів та формулювання висновків.

Основною метою краєзнавчих досліджень є вивчення природних, демографічних, економічних, екологічних та історико-культурних особливостей рідного краю. У процесі досліджень учні мають можливість застосовувати отримані знання на практиці, що значно підвищує ефективність навчання географії [8].

Методика проведення краєзнавчих досліджень складається з кількох основних етапів:

1. Підготовчий етап.
2. Дослідницький етап.
3. Аналітичний етап.
4. Презентація результатів дослідження.

На підготовчому етапі визначаються тема, мета та завдання дослідження. Учитель допомагає учням сформулювати проблему дослідження, визначити об’єкт і предмет вивчення, підібрати необхідні джерела інформації та методи роботи. Важливе значення має мотивація учнів до дослідницької діяльності та формування пізнавального інтересу.

Тематика краєзнавчих досліджень може бути різноманітною:

- дослідження природних умов місцевості;
- аналіз рельєфу та клімату;
- вивчення водних ресурсів;
- моніторинг екологічного стану території;
- дослідження демографічної ситуації;
- вивчення туристичних ресурсів;
- аналіз господарської діяльності населення;
- дослідження історико-культурної спадщини регіону.

На дослідницькому етапі учні здійснюють збір фактичного матеріалу. Для цього використовуються різні методи дослідження:

- спостереження;
- польові дослідження;
- картографічний метод;
- статистичний аналіз;
- анкетування;
- фотофіксація;
- робота з літературними джерелами;
- аналіз електронних ресурсів.

Одним із найважливіших методів є польові дослідження, під час яких учні безпосередньо вивчають природні об’єкти та процеси. Польові роботи можуть включати:

- визначення форм рельєфу;
- дослідження стану водойм;
- аналіз ґрунтів;

- спостереження за рослинністю;
- оцінку антропогенного впливу на довкілля.

Використання цифрових ресурсів дозволяє здійснювати просторовий аналіз території, створювати тематичні карти, працювати із супутниковими знімками та візуалізувати результати досліджень.

На аналітичному етапі здійснюється обробка та систематизація зібраної інформації. Учні аналізують отримані результати, порівнюють їх із науковими даними, будують таблиці, діаграми, карти та формулюють висновки. Важливим є розвиток умінь критичного аналізу інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між природними і суспільними процесами [31].

Результати дослідження можуть бути представлені у вигляді:

- презентацій;
- дослідницьких робіт;
- тематичних карт;
- фотозвітів;
- мультимедійних проєктів;
- таблиць і діаграм;
- учнівських конференцій.

Особливу увагу необхідно приділяти формуванню навичок академічної доброчесності під час виконання краєзнавчих досліджень. Учні повинні вміти правильно працювати з джерелами інформації, оформлювати посилання та уникати плагіату.

У процесі організації краєзнавчих досліджень учитель географії виконує роль наукового керівника та консультанта. Він координує роботу учнів, допомагає у виборі тематики, контролює процес дослідження та сприяє розвитку самостійності школярів.

Для підвищення ефективності краєзнавчих досліджень доцільно поєднувати традиційні методи навчання з сучасними цифровими технологіями, інтерактивними платформами та проєктною діяльністю. Це

сприяє формуванню в учнів дослідницької культури, розвитку творчих здібностей та підвищенню інтересу до географії.

Таким чином, методика проведення краєзнавчих досліджень є важливим засобом реалізації компетентнісного підходу у шкільній географічній освіті. Вона забезпечує розвиток географічної компетентності, дослідницьких умінь, просторового мислення та практичних навичок учнів, необхідних для успішної діяльності у сучасному суспільстві.

3.3. Використання матеріалів кваліфікаційної роботи в шкільному курсі географія

Тема: Використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення природних комплексів України (на прикладі рідного краю)

Клас:

7 клас

Тип уроку:

Комбінований урок із використанням елементів краєзнавства та дослідницької діяльності.

Мета уроку:

Навчальна:

- сформувати в учнів уявлення про природні комплекси рідного краю;
- поглибити знання про взаємозв’язок компонентів природи;
- навчити аналізувати природні особливості місцевості на основі краєзнавчого матеріалу.

Розвивальна:

- розвивати географічне мислення;
- формувати вміння працювати з картами, схемами та цифровими ресурсами;
- удосконалювати навички дослідницької діяльності.

Виховна:

- виховувати любов до рідного краю;
- формувати екологічну свідомість;
- розвивати відповідальне ставлення до природи.

Обладнання: фізична карта України; карта Черкаської області; мультимедійна презентація; фотографії природних об’єктів рідного краю; ноутбук або смартфон; інтерактивна дошка; доступ до: Google Earth; Google Maps.

Основні поняття: природний комплекс; рельєф; природні ресурси; ландшафт; краєзнавство.

Очікувані результати:

Після уроку учні повинні:

- характеризувати природні комплекси рідного краю;
- визначати особливості природних компонентів місцевості;
- працювати з картами та цифровими ресурсами;
- аналізувати екологічний стан території;
- презентувати результати дослідження.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Привітання учнів. Перевірка готовності класу до уроку. Налаштування на активну роботу.

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда з учнями:

1. Що таке природний комплекс?
2. Які компоненти природи входять до його складу?
3. Як природні компоненти взаємодіють між собою?
4. Які природні об’єкти є у вашій місцевості?

Метод:

«Мозковий штурм».

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель демонструє фотографії природних об’єктів рідного краю (річка, ліс, парк, балки, поля).

Проблемне питання:

Чому важливо вивчати природу саме свого краю?

Обговорення відповідей учнів.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Поняття про краєзнавчий матеріал

Краєзнавчий матеріал – це інформація про природні, історичні, економічні та культурні особливості рідного краю, яка використовується у навчальному процесі.

Значення краєзнавства:

- формування пізнавального інтересу;
- розвиток дослідницьких умінь;
- зв’язок теорії з практикою;
- виховання любові до рідного краю.

2. Природні комплекси рідного краю

Приклад для Черкаської області:

- лісостепова природна зона;
- хвилястий рельєф;
- річки: Дніпро, Уманка;
- чорноземні ґрунти;
- мішані ліси та степова рослинність.

3. Використання цифрових технологій

Учитель демонструє роботу з:

- Google Earth;
- Google Maps.

Практична демонстрація:

- пошук місцевості;
- аналіз супутникового знімка;
- визначення природних об’єктів.

V. Практична робота (12 хв)

Практичне завдання:

«Дослідження природних об’єктів рідного краю»

Учні працюють у групах.

Група 1	Група 2	Група 3
Досліджує рельєф місцевості.	Досліджує водні ресурси.	Досліджує рослинність і природоохоронні об’єкти.
Потрібно: • визначити форми рельєфу; • знайти їх на карті; • охарактеризувати вплив рельєфу на діяльність людини.	Потрібно: • визначити місцеві річки та водойми; • оцінити їх екологічний стан; • запропонувати заходи охорони.	Потрібно: • визначити основні типи рослинності; • знайти заповідні території; • пояснити їх значення.

VI. Презентація результатів

Кожна група коротко представляє результати своєї роботи.

Учні:

- демонструють карти;
- презентують висновки;
- обговорюють екологічні проблеми.

VII. Закріплення знань

Вправа «Мікрофон»

Учні завершують речення:

- «Сьогодні я дізнався(лася)…»
- «Найцікавішим було…»
- «Я зрозумів(ла), що природу рідного краю потрібно…»

VIII. Підсумок уроку

Учитель узагальнює матеріал уроку.

Краєзнавчий матеріал допомагає краще зрозуміти природні процеси та формує практичні вміння учнів у процесі вивчення географії.

IX. Домашнє завдання

Скласти міні-проєкт:

«Природні об’єкти мого краю»

Потрібно:

- описати один природний об’єкт;
- додати фотографії;
- визначити екологічні проблеми;
- запропонувати шляхи їх вирішення.

Тема уроку:

Використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення господарства України (на прикладі рідного краю)

Клас:

9 клас

Тип уроку:

Комбінований урок з елементами дослідницької та проєктної діяльності.

Мета уроку

Навчальна:

- сформувати знання про особливості господарства рідного краю;
- поглибити уявлення про структуру господарського комплексу України;
- навчити аналізувати економічні процеси на основі краєзнавчого матеріалу.

Розвивальна:

- розвивати економічне та географічне мислення;
- формувати вміння аналізувати статистичні дані, карти та діаграми;
- удосконалювати навички дослідницької діяльності.

Виховна:

- виховувати відповідальне ставлення до розвитку громади;
- формувати інтерес до соціально-економічного розвитку рідного краю;

- розвивати громадянську активність учнів.

Обладнання: економічна карта України; карта Черкаської області; статистичні матеріали; мультимедійна презентація; інтерактивна дошка; ноутбук/смартфон;

Основні поняття: господарство; промисловість; сільське господарство; транспорт; сфера послуг; територіальна організація господарства.

Очікувані результати:

Після уроку учні повинні:

- характеризувати господарство рідного краю;
- визначати галузі спеціалізації регіону;
- аналізувати економічні та екологічні проблеми;
- працювати з картами та статистичними даними;
- презентувати результати дослідження.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

Привітання учнів. Перевірка готовності до уроку.

ІІ. Актуалізація опорних знань

Бесіда

1. Що таке господарство країни?
2. Які галузі господарства ви знаєте?
3. Які підприємства є у вашій місцевості?
4. Як природні ресурси впливають на розвиток господарства?

ІІІ. Мотивація навчальної діяльності

Учитель демонструє фото:

- промислових підприємств;
- сільськогосподарських угідь;
- транспортних об’єктів;
- торговельних центрів Черкаської області.

Проблемне питання:

Як природні та людські ресурси впливають на розвиток господарства рідного краю?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Загальна характеристика господарства рідного краю

Учитель пояснює, що господарство – це сукупність галузей, які забезпечують виробництво товарів та послуг.

2. Господарство Черкаської області

Основні галузі:

- сільське господарство;
- харчова промисловість;
- машинобудування;
- транспорт;
- торгівля.

Сільське господарство:

- вирощування зернових культур;
- соняшник;
- овочівництво;
- тваринництво.

Промисловість:

- харчова;
- хімічна;
- деревообробна.

3. Використання цифрових технологій

Демонстрація:

- карт господарства;
- транспортної мережі;

V. Практична робота

Практичне завдання

«Дослідження господарства рідного краю»

Учні працюють у групах.

Група	Група 2
Сільське господарство	Промисловість
Завдання: • визначити спеціалізацію сільського господарства; • проаналізувати природні умови; • визначити проблеми розвитку.	Завдання: • знайти основні підприємства; • визначити галузі промисловості; • оцінити екологічний вплив.
Група 3	
Транспорт і сфера послуг	
Завдання: • дослідити транспортну мережу; • визначити роль транспорту; • оцінити розвиток сфери послуг.	

VI. Презентація результатів (5 хв)

Кожна група: презентує результати; демонструє карту або схему; формулює висновки.

VII. Закріплення знань

Метод «Мікрофон»

Учні завершують речення:

- «Я дізнався(лася), що господарство нашого краю…»
- «Найважливішою галуззю є…»
- «Для розвитку громади потрібно…»

VIII. Підсумок уроку

Учитель узагальнює матеріал.

Використання краєзнавчого матеріалу дозволяє учням краще зрозуміти особливості господарства України та сформувати практичні навички аналізу соціально-економічних процесів.

IX. Домашнє завдання

Підготувати міні-проєкт:

«Провідне підприємство моєї громади»

Потрібно: охарактеризувати підприємство; визначити його роль у господарстві; оцінити екологічний вплив.

ВИСНОВКИ

У результаті написання кваліфікаційної роботи на тему «Відображення сучасних умов розвитку шкільної географічної освіти в процесі краєзнавчої роботи учнів» було встановлено, що краєзнавча діяльність є важливою складовою сучасної географічної освіти та ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу в умовах реформування освітньої системи України.

У ході роботи проаналізовано сучасні тенденції розвитку шкільної географічної освіти. Встановлено, що сучасний освітній процес характеризується впровадженням компетентнісного підходу, цифровізацією навчання, інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій, розвитком STEM-освіти та посиленням практичної спрямованості навчання. Географічна освіта дедалі більше орієнтується на формування в учнів практичних умінь, просторового мислення, дослідницьких навичок та здатності застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях.

У процесі краєзнавчої діяльності учні мають можливість безпосередньо досліджувати природні, соціально-економічні, історико-культурні та екологічні особливості своєї місцевості, що сприяє формуванню цілісного географічного світогляду.

У роботі описано, що сучасна краєзнавча діяльність у закладах загальної середньої освіти реалізується через різноманітні форми та методи навчання. Найбільш ефективними формами є: навчальні екскурсії; польові дослідження; проєктна діяльність; інтерактивні дослідження; робота з картографічними матеріалами; використання геоінформаційних систем; дистанційні та змішані форми навчання.

З’ясовано, що впровадження сучасних інформаційних технологій значно підвищує ефективність краєзнавчої роботи. Використання цифрових ресурсів, зокрема Google Earth, Google Maps, ArcGIS Online та QGIS, забезпечує можливість проведення просторового аналізу, створення

тематичних карт, організації віртуальних екскурсій та реалізації дистанційної краєзнавчої діяльності учнів.

У процесі роботи проаналізовано нормативно-методичне забезпечення краєзнавчої діяльності у закладах загальної середньої освіти. Встановлено, що організація краєзнавчої роботи здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту», Закону України «Про повну загальну середню освіту» та Концепції Нової української школи. Це забезпечує реалізацію компетентнісного підходу, розвиток практичної діяльності учнів та інтеграцію інноваційних технологій у навчальний процес.

Особливу увагу у роботі приділено ролі компетентнісного підходу у формуванні географічних знань учнів. Встановлено, що використання краєзнавчого матеріалу сприяє розвитку географічної, екологічної, інформаційної та громадянської компетентностей. Учні навчаються працювати з картографічними матеріалами, аналізувати статистичні дані, використовувати цифрові технології та оцінювати екологічний стан територій.

У роботі розроблено методичні рекомендації щодо організації краєзнавчої роботи у 6–11 класах закладів загальної середньої освіти. Створені розробки уроків засвідчили, що використання краєзнавчого матеріалу: підвищує мотивацію учнів до навчання; сприяє формуванню дослідницьких умінь; розвиває просторове мислення; забезпечує міжпредметні зв’язки; формує екологічну свідомість; виховує любов до рідного краю.

Отже, краєзнавча робота є важливим засобом модернізації сучасної шкільної географічної освіти. Її використання забезпечує реалізацію компетентнісного підходу, розвиток дослідницьких умінь, просторового мислення та практичних навичок учнів. У сучасних умовах цифровізації освіти та реформування навчального процесу краєзнавча діяльність набуває особливого значення як ефективний засіб формування активної, творчої та соціально відповідальної особистості..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбара Т. М., Бібік Н. М. Я досліджую світ: Підручник для 3 класу. К.: Форум, 2018. 176 с.

2. Байбара Т. М., Бібік Н. М. Я досліджую світ: Підручник для 4 класу. К.: Форум, 2019. 168 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. К.: Либідь, 2006. 272 с.

4. Бібік Н. М., Бондарчук Г. Я досліджую світ. Віконечко: Підручник для 1 класу. К.: Ранок, 2020. 112 с.

5. Бібік Н. М., Бондарчук Г. Я досліджую світ: Підручник для 2 класу. К.: Ранок, 2020. 144 с.

6. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ; Ірпінь: ВПКФ «Перун», 2008. 400 с.

7. Білоус С. Уроки з екологічного виховання. *Рідна школа.* 2004. №6. С. 70–72.

8. Браславська О., Покась Л. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичних компетентностей для роботи майбутнього вчителя географії. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream (дата звернення: 28.04.2026).

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

10. Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В. Сухомлинського. Екологічний аспект. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. Тернопіль. 2002. Вип. 5. С. 75–77.

11. Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В. Сухомлинського. Екологічний аспект. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. Тернопіль. 2002. Вип. 5. С. 75–77.

12. Географія материків і океанів. Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г., Вішнікіна Л. П. К.: Світ знань. 2008. 292 с.

13. Гладюк Т. В. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка.* Тернопіль. 2002. Вип. 5. С. 56–59.

14. Григорович, О. П. Інтелект-карти як засіб формування екологічної культури молодших школярів. *Науковий журнал* «Інноваційна педагогіка», 2019, 10 (1). Одеса. С. 161–166.

15. Грошовенко О.П. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі. (Автореф. дис. 227 канд. пед. наук). Інститут проблемного виховання АПН України, Київ, 2007, 16 с.

16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти URL: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-cerednya/serednya/derzh-standart/post_derzh_stan.doc (дата звернення: 20.03.2026).

17. Дерябо С. Д. Природний об'єкт «як інший знайомий». Даугавпілс, 1999. С. 45–67.

18. Дубняк К. Що таке краєзнавство? Краєзнавство в трудовій школі. Х., 6. С.5 – 11.

19. Закон України «Про освіту»: Редакція від 02.10.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 11.03.2026).

20. Закон України «Про освіту»: Редакція від 02.10.2021/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 20.11.2025).

21. Канська В., Канський В., Дишкант А. Використання конструктивних інновацій на уроках географії в Новій українській школі. *Scientific notes of vinnytsia mykhailo kotsiubynskyi state pedagogical university section theory and methods of teaching natural sciences*. 2023. № 4. С. 37–50. URL: https://doi.org/10.31652/2786-5754-2023-4-37-50 (дата звернення: 03.10.2025).

22. Карти Google. URL: https://www.google.com.ua/maps (дата звернення: 20.03.2026).

23. Козіна Е. Ф., Степанян Е. Н. Методика викладання природознавства. М.: Академія, 2004. 496 с.

24. Комар, О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*, 2004. № 9, С. 5-7.

25. Концепція Нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

26. Корнєєв В. П. Форми навчання географії в школі: Посібник для вчителя. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. 223 с.

27. Кусяк Г. Взаємодія людини і природи. *Початкова школа.* 2001. № 6. С. 31–34.

28. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С.19–37.

29. Левків С. П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць.* за заг. ред. д.п.н., проф. С.С. Вітвицької, к.п.н. доц. Н.М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 223–230.

30. Маргламова К.Г. Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи: навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ: Видавництво «Наука і освіта». 134 с.

31. Масол Л. Краєзнавство у вихованні художньо-естетичної культури школярів. Виховання естетичної культури школярів: навч. посіб. І.А. Зязюн, Н.Є. Хлебникова, Л.О. Миропольска та ін. К., 1998. С.133–152.

32. Навчальна програма з географії (10–11 класи) URL: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/659/educational_programs/1349869072/ (дата звернення: 15.02.2026).

33. Навчальна програма з географії (6–9 класи) URL: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/ (дата звернення: 15.02.2026).

34. Надтока О. Ф. Формування національної самосвідомості учнів. *Світло.* Випуск 3 (22) 2002., С. 88–94.

35. Нарочна Л. К., Ковальчук Г. В., Гончарова К. Д. Методика викладання природознавства. К. : Вища школа, 1990. 202 с.

36. Новікова В. І. Географія Черкаської області: Підручник для 8–9 класів загальноосвітніх шкіл Черкаської обл.. К. : Мапа, 2004. 128 с.

37. Подоляк В. О. Формування в учнів системи наукових компетентностей у галузі сучасного виробництва: *Теоретико-методичний аспект:* Наукова монографія. Вінниця: Книга Вега, 2002. 460 с.

38. Подоляк В. О. Формування в учнів системи наукових компетентностей у галузі сучасного виробництва: *Теоретико-методичний аспект:* Наукова монографія. Вінниця: Книга Вега, 2002. 460 с.

39. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : *науково-методичний посібник*. Київ, 2004. С. 8–24.

40. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : *науково-методичний посібник*. Київ, 2004: А.С.К, 192 с, С. 8–24.

41. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ МОН № 641 від 16 червня 2015 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 20.03.2026).

42. Про концепцію екологічної освіти в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text (дата звернення: 20.03.2026).

43. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти томах. Т. 1. Сухомлинський В. О. К.: Рад. школа, 1976. 716 с.

44. Тарасенко Г. С. Аксіологічний підхід до створення еколого-виховних ситуацій у процесі фахової підготовки вчителя. *Проблеми сучасної пед. освіти: зб. статей. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 8 Ялта: РВВ РГУ, 2005. С**.** 212–216

45. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство у розбудові суверенної України. *Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи.* К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 125 с.

46. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Вибрані пед. твори: у 2-х т. за ред. О.І. Піскунової. К., 1983. Т. 1983. С.192–471.

47. Фефілова Т. В., Саєнко Ю. О. Використання сучасних інноваційних технологій у початковій школі. *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки».* (Вип.15). Полтава. 2015. С. 274–281.

48. Шевчук К. Ціннісне ставлення особистості до рідного краю як психолого-педагогічна категорія. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. Львів, 2007 № 1. С. 178–187.

49. Domka, L. (2001). Dialog z przyrodą w edukacji dla ekorozwoju. Warszawa, Poznań: Wyd. naukowe PWN SA,2001. 240 s., s. 71

50. Primary Education with Teaching Qualifi cation. Faculty of Education. University of Glasgow. CCB. URL: http://www.gla.ac.uk/faculties/education/teachinginschools/primary/educationwithpr (дата звернення: 10.03.2026).

51. Suchara-Olech, A., (1995). Koncepcja edukacji ekologicznej w przedszkolu I nauczaniu początkowym, w: Przyszłość - Szkoła - Twórczość, Słupsk, 2006, s. 145.

ДОДАТКИ

Додаток А

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії

№ п/п	Клас	Тема	Зміст Краєзнавчого матеріалу	Домашнє завдання
1	6	Географічні координати свого населеного пункту	Розповідь про дугу Струве	Визначити відстань по карті від свого населеного пункту до Києва, Львова
2	6	Будова земної кори, її склад. Мінерали та гірські породи	Екскурсія. Ознайомлення із впливом людини на рельєф на прикладі місцевих ландшафтів	Групові завдання. Зробити опис негативного і позитивного впливу людини на природу на прикладі місцевих ландшафтів
3	6	Температура Землі, її зміни	Використання температурних показників взятих на шкільному географічному майданчику	Аналіз температурних показників за останні 2 роки
4	6	Погода	Екскурсія на шкільний географічний майданчик	Групові завдання: 1.Опис погоди за один день. 2.Опис погоди за місяць
5	6	Вітер	Намалювати розу вітрів за даними календаря спостережень	Зробити опис погоди у вітряний день
6	6	Опади	Екскурсія на шкільний географічний майданчик	Замалювати діаграму, що відображає зміну кількості опадів по місяцях на основі місцевого матеріалу
7	6	Синоптична карта Завбачення погоди	Народні прикмети про зміни погоди	Випереджувальні завдання: Записати місцеві народні прикмети про зміни погоди
8	6	Води суходолу. Річки.	Легенди про походження р. Смотрич, р. Дністер. Будова річкової долини р. Смотрич	Замалювати будову річкової долини р. Смотрич
9	6	Використання води суходолу людиною	Розповідь про використання води р. Смотрич в народному господарстві нашого села	Скласти опис річки Смотрич
10	6	Населені пункти. Свій населений пункт	Народні звичаї і традиції с. Гвардійське	Випереджувальне завдання Скласти опис обрядових свят 1. Взимку, 2. Влітку
11	8	Корисні копалини України	Зразки ГП із місцевих кар'єрів	Збір зразків кор. коп. із кар'єру свого села
12	8	Сезонні особливості клімату України	Опис пір року своєї місцевості	Зробити опис погоди 1.Літнього дня. 2. Зимового дня

Продовження додатку А

13	8	Погода та небезпечн погодні явища	Розповідь про небезпечн погодні явища в своїй місцевості	Збір народних прикмет про зміни погоди
14	8	Річка. Робота річок	Екскурсія на річку Смотрич	Опис річки
15	8	Ґрунтовий покри України. Використанн ґрунтів	Розповідь про використання ґрунтів у своєму селі	Побудова ґрунтового розрізу
16	8	Рослинний світ України	Збір гербарного матеріалу Екскурсія в ліс	Збір матеріалу для гербарію 1.Культурні рослини 2.Буряни. 3.Лікарські рослини.
17	8	Тваринний світ України	Розповідь про видовий склад тваринного світу села Гвардійське	Записати червонокнижні види тварин
18	8	Географія своєї області	Розповідь про дугу Струве	Визначити різницю в часі між Хмельницьким і Києвом
19	8	Природно – географічн особливості Хмельниччини	Екскурсія в ліс	Зробити опис лісового ландшафту
20	9	Історичні землі України	Легенди про Подільськ землі. Вірші.	Записати легенди пр походження назви села. Виписати з літературних джерел вірші про наш край
21	9	Населення України	Відомості про національний склад свого села	Замалювати графік змін кількості населення свого села за останні 5 років
22	9	Промисловість своєї області	Екскурсія на завод «Маяк»	Опис роботи заводу
23	9	СГ своєї області	Екскурсія на СІ підприємство	Зробити опис с/г угідь свого села
24	9	Побут Населення Хмельниччини	Розповідь про особливост побуту населення с. Гвардійське	Опис звичаїв та обрядів в своєму селі
25	9	Подільський економічний район	Розповідь про господарство в своєму селі	Зробити опис с\г підприємства свого села
26	10	Політична карта світу	Місце Хмельниччини на політичній карті світу	Замалювати карту світу і карту Хмельницької області

Додаток Б

Анкета для учнів 6 класу

Мета: визначити інтерес учнів до вивчення рідного краю.

1. Чи подобаються тобі уроки географії?

- Так
- Частково
- Ні

2. Чи знаєш ти географічне положення свого населеного пункту?

- Так
- Частково
- Ні

3. Чи брав(ла) ти участь у спостереженнях за погодою?

- Так
- Ні

4. Які форми роботи подобаються найбільше?

- Екскурсії
- Робота з картою
- Спостереження в природі
- Презентації

5. Чи хотів(ла) б ти більше дізнатися про природу свого краю?

- Так
- Ні

6. Оціни свій інтерес до краєзнавства (1–5 балів).

_____.

Додаток В

Анкета для учнів 7 класу

Мета: визначити рівень використання краєзнавчих знань під час вивчення материків і океанів.

1. Чи допомагають знання про рідний край порівнювати природу різних материків?

- Так
- Частково
- Ні

2. Які завдання з географії виконувати найцікавіше?

- Проєкти
- Екскурсії
- Робота з картою
- Дослідження природи

3. Чи можеш ти порівняти клімат свого регіону з кліматом інших територій світу?

- Так
- Частково
- Ні

4. Чи береш участь у природоохоронних заходах?

- Постійно
- Іноді
- Ніколи

5. Чи хотів(ла) б ти проводити більше досліджень природи свого краю?

- Так
- Ні

Додаток Г

Анкета для учнів 8 класу

Мета**:** оцінити рівень знань про природні особливості свого регіону.

1. Чи добре ти знаєш природні особливості своєї області?

- Так
- Частково
- Ні

2. Які джерела інформації використовуєш найчастіше?

- Підручник
- Інтернет
- Карти
- Розповіді вчителя

3. Чи брав(ла) участь у польових дослідженнях?

- Так
- Ні

4. Чи допомагає вивчення рідного краю краще зрозуміти природу України?

- Так
- Частково
- Ні

5. Які форми краєзнавчої роботи найбільш ефективні?

- Екскурсії
- Практичні роботи
- Проєкти
- Дослідження

6. Оцініть свої знання про природу рідного краю за 5-бальною шкалою.

_____.

Додаток Д

Анкета для учнів 9 класу

Мета: визначити рівень обізнаності щодо соціально-економічного розвитку регіону.

1. Чи знаєш ти провідні підприємства свого району або області?

- Так
- Частково
- Ні

2. Чи цікавишся економічним розвитком свого регіону?

- Так
- Частково
- Ні

3. Які методи дослідження тобі найбільше подобаються?

- Опитування
- Аналіз статистики
- Робота з картами
- Проєкти

4. Чи допомагають краєзнавчі дослідження зрозуміти господарство України?

- Так
- Частково
- Ні

5. Чи хотів(ла) б ти брати участь у дослідницьких проєктах щодо розвитку громади?

- Так
- Ні

Додаток Е

Анкета для учнів 10 класу

Мета: дослідити роль краєзнавства у формуванні географічних компетентностей.

1. Чи допомагає вивчення рідного краю розуміти процеси глобалізації?

- Так
- Частково
- Ні

2. Які сучасні технології ти використовував(ла) під час вивчення географії?

- ГІС
- Google Maps
- Онлайн-карти
- Не використовував(ла)

3. Чи виконував(ла) ти дослідницькі проєкти про свій регіон?

- Так
- Ні

4. Які навички розвиває краєзнавча робота?

- Дослідницькі
- Комунікативні
- Аналітичні
- Усі перелічені

5. Чи впливає краєзнавча робота на вибір майбутньої професії?

- Так
- Частково
- Ні

Додаток Ж

Анкета для учнів 11 класу

Мета: оцінити значення краєзнавчої роботи для формування громадянської та екологічної свідомості.

1. Чи вважаєте Ви краєзнавчу роботу важливою складовою географічної освіти?
   - Так
   - Частково
   - Ні
2. Чи брали Ви участь у науково-дослідницьких проєктах з географії?
   - Так
   - Ні
3. Які проблеми розвитку Вашої громади Вас найбільше цікавлять?
   - Екологічні
   - Демографічні
   - Економічні
   - Соціальні
4. Чи використовували Ви ГІС-технології або цифрові карти для досліджень?
   - Так
   - Ні
5. Як Ви оцінюєте вплив краєзнавчої роботи на формування громадянської позиції?
   - Високий
   - Середній
   - Низький
6. Які форми краєзнавчої роботи є найбільш ефективними?
   - Польові дослідження
   - Проєкти
   - Екскурсії
   - Робота з ГІС
7. Ваші пропозиції щодо вдосконалення краєзнавчої роботи в школі: _____